

GLOBALIOS RINKOS IŠŠŪKIAI RENGIANT TEISININKUS

Vytautas Šlapkauskas *

*Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, LT-2057 Vilnius
Telefonas 271 4697
Elektroninis paštas tfk@mr.uni.eu*

Pateikta 2008 m. birželio 26 d., parengta spausdinti 2008 m. spalio 23 d.

Santrauka. Straipsnyje nagrinėjamos trys teisininkų rengimo globalizacijos sąlygomis problemos: 1) teisininkų rengimo socialinio aktualumo; 2) profesinio rengimo korporacinės raidos spartinimo ir 3) teisininkų rengimo korporacinės prigimties ir jos plėtros problemos. Šiuolaikiniame teisininkų rengimo socialiniame aktualumui įtakos turi trys susipynę veiksniai: teisės metareguliacinės funkcijos, rinkos dreguliuojimo ir demokratijos komercializavimo sąveika. Teisės metareguliacinė funkcija – tai rinkos dereguliuojimo proceso nulemtas teisės skverbimasis į kitų socialinių reguliatorių sritis. Šioje sąveikoje formuojasi nauji Vakarų civilizacijos reguliaciniai principai – vaisingas bendradarbiavimas, abipusė integracija ir nepaliaujamas svyravimas, kurie sąveikauja su senaisiais reguliaciniais principais ir transformuoja jų socialinę reikšmę.

Naujų reguliacinių principų formavimosi procese keičiasi teisės socialinis vaidmuo: šiuolaikinės visuomenės turi išsaminti teisę kaip socialinę instituciją, o ne vien kaip socialinio valdymo instrumentą, kurį valdžios institucijos linkusios absoliutinti. Demokratijos ir greitų socialinių pokyčių raidos sąlygomis teisės gyvybingumą turėtų labiau lemti bendruomeniškos organizacijos ir teisės nei valstybės ir įstatymo ryšys. Siekiant vengti įstatymų ir bendrų socialinio elgesio taisyklių, turinčių neformalią teisinę galią, konflikto, iškyla būtinybė:

1. Rengti teisininkus tyrėjus, kurie specializuotųsi pažinti socialinius procesus ir teiktų sociologinę pagalbą teisėkūros subjektams.
2. Aktyvinti visuomenės teisinį švietimą, kad mažėtų visuomenės narių subjektinės teisinės kultūros atotrūkis nuo šalies objektinės teisinės kultūros.
3. Rengti teisinio švietimo edukologus ir teisės konsultantus, galinčius padėti visuomenės nariams tinkamai suformuluoti savo interesus ir jiems atstovauti neteisminėse institucijose.

Pagrindinės sąvokos: teisė, globalizacija, globali rinka, teisininkų rengimas, korporacija.

1. TEISININKŲ RENGIMO SOCIALINIS AKTUALUMAS

Klasikinis teisės ir teisininkų rengimo vaidmuo. Kaip privalomo socialinio elgesio modelių išraiška teisė yra susijusi su visomis socialinio gyvenimo sritimis. Paprotinė teisė susiformavo kaip baudžiamoji teisė, nuo kurios diferenciacijos būdu atsiskyrė civilinė, o dar vėliau – ir administracinė teisė. Iš pradžių politinės valdžios instituto raida išjudino viešosios ir privatinės teisės diferenciaciją. Tačiau tik civilinės teisinės atsakomybės už padarytą netyčinę žalą ūkiniuose santykiuose srityje atsiskyrimas nuo baudžiamosios teisinės atsakomybės

buvo pakankamai rimtas pagrindas viešosios ir privatinės teisės „skyryboms“. Šios „skyrybos“ pradėjo ir iki šiol visose šiuolaikinėse valstybėse vykstanti administracinės teisės raidos procesą. Teisinės sistemos struktūrinio formavimosi procesas suprantamas kaip atsakas į ekonomikos augimo ir darbo pasidalijimo poreikių sąveikos nulemtus socialinius pokyčius.

Profesinis rengimas yra ekonomikos augimo ir darbo pasidalijimo poreikių sąveikos formuojamas socialinis reiškinys. Ekonominis procesas nėra izoliuotas, save palaikantis procesas. Jis negali vykti be nenutrūkstamos sąveikos su aplinka: ekonomikos augimas skatina darbo pasidalijimo augimą, o šis – ekonomikos, jeigu darbo pasidalijimo procese atsirandančios naujos užimtumo kategorijos institucionalizuojasi kaip profesijos. Kuo labiau ryškėja darbo pasidalijimas, tuo daugiau at-

* Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedros profesorius.

siranda profesijų, kurių sklaida aktualizuoja ir profesinį rengimą. Profesinis rengimas ne tik tenkina ekonomikos augimo poreikius, bet ir stiprina visuomenės socialinę galią, t. y. atsekamas profesionalumo lygio ir asmenybės socialinio brandumo priklausomybės ryšys. Kuo aukštesnį profesionalumo lygį pasiekia žmogus, tuo jis tampa socialiai brandesne asmenybe. Taigi augančios ekonomikos ir darbo pasidalijimo sąveika yra socialinė jėga, lemianti visuomenės, kaip organiškios visumos, savikūrą ir funkcionavimą.

Darbo pasidalijimo procese atsirandančių naujų užimtumo kategorijų institucionalizacija įvyksta tik tada, kai įsisaugojamas vienu ar kitu ekonomikos sričių augimo ir naujų užimtumo kategorijų poreikio ryšys. Kitaip tariant, vienos ar kitos užimtumo srities profesionalų rengimą formuoja du dėmenys: 1) profesionalų bendrija, pajėgi organizuoti savo užimtumo srities profesionalų rengimą, ir 2) ilgalaikis atitinkamos srities profesionalų poreikis. Atskiros profesionalų bendrijos dažniausiai nėra pajėgios organizuoti kokybišką profesinį rengimą, galintį patenkinti ekonomikos proceso augimo poreikius, todėl jos jungiasi ir kuria naujas įvairaus profilio profesinio rengimo organizacijas. Pavyzdžiui, Vakarų moderniųjų teisės sistemų atsiradimas XI a. pabaigoje ir XII a. buvo glaudžiai susijęs su pirmųjų Europos universitetų atsiradimu.¹

Socialiniai pokyčiai visada buvo, yra ir bus pagrindinis teisės raidos veiksnys. Pavyzdžiui, senovės Atėnuose aktyvėjantis miestėnų gyvenimas skatino naujų socialinių santykių raidą, kuriems reguliuoti pristigo paprotinės nerašytinės teisės normų. Todėl iš 6000 piliečių kasmet burtais išrinktas ir į daug grupių suskirstytas liaudies teismas kūrė naujas teisės normas, atitinkančias paprotinės teisės dvasią.² Taigi ekonomikos ir politikos diferenciacija neišvengiamai skatina teisės evoliuciją. Bet socialinių pokyčių, kaip veiksnio, nepakaktų, jeigu prie jų neprisidėtų teisininkai. Teisės normų sistemų socialinei sklaidai tiesioginę įtaką daro teisininkų išsimokslinimo lygis. Būtent universitetuose pirmą kartą Europoje teisė dėstyta kaip savarankiška ir susisteminta žinių visuma, kaip mokslas, kuriuo grindžiami ir aiškunami pavieniai teisiniai sprendimai, teisės normos ir potvarkiai buvo studijuojami objektyviai ir aiškinami remiantis bendrais principais ir tiesomis, pagrindžiančiomis sistemą kaip visumą. Išauklėti naujojo teisės mokslo dvasia universitetų absolventai karta po kartos atėdavo darbuotis į atsirandančias bažnytinių bei pasaulietinių valstybių kanceliarias bei kitas įstaigas patarėjais, teisėjais, advokatais, administratoriais, įstatymų projektų autoriais. Su Europos universitetų atsiradimu prasidėjęs profesionalių teisininkų rengimas teisininkų profesionalumo lygio augimo požiūriu pateisino ne tik save, bet ir įvairias socialines reformas arba buvo glaudžiai su jomis susijęs. Neatsitiktinai H. Bermanas pabrėžia, kad „teisė <...> negali būti visiškai redukuota tik į materialines tos visuomenės, kuri ją sukūrė, sąlygas ar į idėjų bei

vertybių sistema; teisę reikia traktuoti ir kaip savarankišką veiksni, kaip vieną iš visuomeninės, ekonominės, politinės, moralinės bei religinės raidos prielaidų, o ne tik kaip šios raidos padarinį“³. Taigi teisininkų rengimas yra fundamentaliai susijęs su profesinės korporacijos stiprumo augimu.

Metareguliacinis šiuolaikinės teisės vaidmuo ir jo iššūkis rengiant teisininkus. Visuomenės socialinės struktūros elementų disociaciją stabdo ir riboja trys socialinės institucijos – moralė, religija ir teisė. Šios socialinės institucijos turi užtikrinti socialinės struktūros elementų kaip vienos visumos rišlumą ir stiprumą. Tačiau jų poveikis visuomenės socialumui yra istoriškai kintantis reiškinys. Kitaip tariant, skirtingu istoriniu laikotarpiu kiekvienos visuomenės vertybinio stuburo stiprumą išreiškė moralė, vėliau religijos, o dabar teisės kaip socialinės institucijos stiprumas. Teisė yra socialinės struktūros elementas – socialinė institucija, kurią sudaro du ryšiu susieti elementai: socialinė organizacija ir jos puoselėjamų privalomo elgesio taisyklių visuma. Tuo pabrėžiamas socialinės organizacijos ir teisės ryšys: teisė yra ne tik nacionalinės bendruomenės bendrosios kultūros padarinys – bendros socialinio sugyvenimo taisyklės, bet ir veiksnys, nuolatos kreipiantis socialinį sugyvenimą taip, kad išliktų pati nacionalinė bendruomenė.

Nors visuomenėje vienu metu funkcionuoja daug socialinio reguliavimo sistemų, „prižiūrinių“ kaip laikomasi bendrų apribojimų, bet XX a. 8–9 dešimtmėčiuose įvykęs nacionalinių rinkų dereguliacija sustiprino teisės reguliacinį vaidmenį. Rūpindamasi žmogaus teisių ir laisvių apsauga teisė vis labiau atlieka daugumos socialinių santykių metareguliacinį vaidmenį (išplėstas reguliavimas) vaidmenį, t. y. teisė įsiskverbė į kitų socialinių reguliatorių sritis. Šis procesas aktyvėja, nes teisės metareguliacinį vaidmenį stiprina Vakarų civilizacijoje besiklostantys nauji reguliaciniai principai. Tai rodo XX a. pabaigoje išryškėjęs Europos šalių judėjimas integracijos modelio – vaisingo bendradarbiavimo, abipusės integracijos ir nepalijaujamo svyravimo – linkme.⁴ Vaisingas bendradarbiavimas, abipusė integracija ir nepalijaujamas svyravimas yra naujai besiklostantys reguliaciniai principai, kurie sąveikauja su senaisiais Vakarų civilizacijoje vyravusiais reguliaciniais principais, pavyzdžiui, absoliučiu individo išskėlimu virš visuomenės, ideologiniu dualizmu (įvairios priešpriešos), tikėjimo ir valdžios atskyrimo legitimacija ir transformuoja jų socialinę reikšmę. Šiame procese teisė kaip pagrindinė socialinio reguliavimo sistema vis labiau subordinoja kitas socialinio reguliavimo sistemas, todėl silpnėja jų normatyvinė konkurencija, persitvarko jų vidinis rišlumas.

Naujų reguliacinių principų formavimosi procese keičiasi teisės socialinis vaidmuo: šiuolaikinė visuomenė turi įsisaugoti teisę kaip socialinę instituciją, o ne vien kaip socialinio valdymo instrumentą, kuri valdžios institucijos linkusios absoliutinti. Teisės kaip socialinės

¹ Berman H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 16.

² *Antikos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1998. P. 182.

³ Berman H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999. P. 69.

⁴ Kavolis V. Samprotavimai apie kultūrų rišlumą. *Kultūros barai*. 1998. Nr. 8-9. P. 2–3.

institucijos suvokiama riboja įsitvirtinusi ir dar labai gajai teisės kaip valdžios galios įrankio idėja.⁵ Demokratijos ir greitų socialinių pokyčių raidos sąlygomis teisės gyvybingumą turėtų labiau lemti bendruomeniškos organizacijos ir teisės nei valstybės ir įstatymo ryšys. Kitaip tariant, teisė atsiranda ne tik kaip teisėkūros subjekto valios rezultatas, bet ir kaip naujos socialinio elgesio taisyklės, savaime susiklostančios greitai kintančioje socialinėje sąveikoje, kurios adaptuoti nespėja formalioji teisėkūra. Bendros socialinio elgesio taisyklės įsitvirtina visuomenėje ir socialinėse grupėse ne tik įstatymo, bet ir kitomis teisės formomis – teisingumu, papročiais, precedentais. Greitų ir nenutrūkstamų socialinių pokyčių sąlygomis silpnėja valstybinės valdžios teisinės galios ir šis procesas yra naujas galimų socialinių neramumų šaltinis. Taigi metareguliacinė teisės funkcijos aktualizacija yra labai rimtas iššūkis visuomenės tolesnei savikūrai ir funkcionalumui. Siekiant vengti įstatymų ir bendrų socialinio elgesio taisyklių, turinčių neformalią teisinę galią, konflikto, iškyla būtinybė:

1. Rengti teisininkus tyrėjus, kurie specializuotųsi pažinti socialinius procesus ir teiktų sociologinę pagalbą teisėkūros subjektams.
2. Aktyvinti visuomenės teisinį švietimą, kad mažėtų visuomenės narių subjektinės teisinės kultūros atotrūkis nuo šalies objektinės teisinės kultūros.
3. Rengti teisinio švietimo edukologus ir teisės konsultantus, galinčius padėti visuomenės nariams tinkamai suformuluoti savo interesus ir jiems atstovauti neteisminėse institucijose.

Dereguliuotos rinkos ir komercializuotos demokratijos socialiniai padariniai – svarbiausi iššūkiai teisės raidai XXI amžiuje. Teisės metareguliacinės funkcijos įsitvirtinimas susipina su rinkos dereguliacinio ir jo poveikio demokratijai socialiniais padariniais. Besivaduojant iš XX a. septintojo dešimtmečio ekonominio sąstingio ir įsisąmoninant gerovės valstybės ribas bei jų peržengimo keliamus pavojus demokratijai buvo rastas sprendimas: paisant žmogaus teisių išlaisvinti individų iniciatyvą nacionalinės valstybės lygmeniu, laikantis XIX a. politinės ekonomikos teoretikų įrodytos idėjos, kad „viešasis interesas tenkinamas tik tada, kai laisvai leidžiama reikštis privatiems interesams. <...> „naujosios dešinės“ atstovai siūlė siaurinti „viešąjį [valstybinį] sektorių“ ir atverti platesnes galimybes rinkos mechanizmams, kad net viešasis sektorius funkcionuotų taip, kad atitiktų „privataus sektoriaus“, arba rinkos „vadybos“, principus.⁶ Šio „naujosios dešinės“ projekto – rinkos dereguliacinio įgyvendinimas visuotinės demokratijos ir priblėsusių socialinės moralės vertybių sąlygomis leido ne tik išlaikyti gerovės valstybės idėją, bet ir davė visiškai nelauktų visuomenės fenomenų: susiformavo trys šiuolaikinės visuomenės socialinės negalios – individualizmas, „instrumentinio proto“ prioritetas ir jų abiejų baimę keliantys padariniai politiniam gy-

venimui.⁷ „Instrumentiniu protu“ vadinamas racionalus ekonomiškiausių priemonių tikslams pasiekti numatymas. Jo sėkmės kriterijai yra maksimalus efektyvumas, geriausias išlaidų ir pelno santykis.

Dereguliuotos rinkos veikimas lėmė radikalius socialinio mąstymo pokyčius. Dereguliuotos rinkos ir žmogaus teisių įgyvendinimo iš socialinės moralės ribų „išlaisvintos“ aktyvios socialinės grupės, taikydamos instrumentinio proto kriterijus, ima „pertvarkyti“ socialinę organizaciją tenkindamos savo interesus. Laipsniškai instrumentinio proto kriterijai užvaldė mūsų gyvenimą. „Kai pelno siekimo principas tampa vieninteliu įstatymu, o rinka yra „išlaisvinta“ nuo visų socialinių ir valstybinių pančių, tuomet nematoma ranka tampa likimu, nuo kurios niekas negali pabėgti. Absoliučią valdžią turinčios pelno ir nuostolių apskaitos nelaimė yra tai, kad ji, kaip ir absoliuti biurokratija, beveik nepripažįsta jokio aukštesnio humanizmo, suteikiančio prasmę bendrabūviui visuomenėje ir galinčio apriboti beatodairišką pelno siekimą bei nehumanišką elgesį su kitais. Tačiau tokie imperatyvai, kaip bendra valia ar žmonių teisės, neįmanomi be visuomenės, kuri savo egzistavimą grindžia sąmoningais, laisvai apsisprendžiančiais gyventi kartu individualiais, o ne pavienių asmenų egoizmu.“⁸

Tolesnis instrumentinio proto susilieėjimas su ta atstovaujamos valdžios forma, kuri dabar vyrauja Vakarų pasaulyje, yra iš tikrųjų pavojinga, nes slepia vidinę tendenciją mus tolinti nuo pilietinės visuomenės idealų, kuriems valdžia turėtų tarnauti. Demokratijos ir visuotinės komercializacijos suaugimo procese susiformuoja prieštaringa demokratijos subjekto – piliečio ir vartotojo vienovės samprata. „Dabar žmonės daugiau reiškiasi kaip vartotojai; būtent tai lemia jų valdžią, todėl komercializacija tapo atvirščiaja demokratizacijos puse. Tai jėgos dvynės, stumiančios pirmyn demokratijos bangą. Demokratizacijos dvilypė prigimtis – valdžios suteikimas žmonėms kaip piliečiams ir kaip vartotojams – leidžia paaiškinti, kodėl mažai kas drįsta kritikuoti vykstančią visuomenės transformaciją.“⁹ Tai reiškia, kad Vakarų visuomenių sąmonę apvaldo komercializmas, kurio paveikta šiuolaikinė demokratija tolsta nuo XX a. demokratijos, kaip tarnaujančios pilietinei visuomenei, sampratos. Komercializmo įsiviešpatavimas visuomenės sąmonėje pradeda naują suabsoliutinto instrumentinio požiūrio į teisę¹⁰ raidos etapą. Taigi teisės mokslui iškyla labai rimtas uždavinys – nepasiduoti visuomenės komercializuotos sąmonės poveikiams, o stiprinti teisinės galias tų socialinių jėgų, kurios gali žmogaus teisių ir žmogaus pareigų pusiausvyros įgyvendinimo požiūriu stabilizuoti visuomenių socialinės raidos įtampų augimą. Viena tokių socialinių jėgų yra ir teisininkų korporacijos, kurios turi įsisąmoninti savo profesijos vertybinę atsakomybę visuomenei: dalyvaudami teisėkūroje ir

⁷ Taylor Ch. *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai, 1996. P. 25–34.

⁸ Kurnitzky H. *Necivilizuota civilizacija*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004. P. 37.

⁹ Захария Ф. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами. Москва: Ладомир, 2004. С. 241.

¹⁰ Šlapkauskas V. Instrumentinio požiūrio į teisę absoliutinimas ir jo kritika. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 4(82). P. 83–89.

⁵ Cotterrell R. *Teisės sociologija*. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997. P. 64.

⁶ Parsons W. *Viešoji politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 21.

teisės įgyvendinimo procese, teisininkai turi skatinti socialiai integruotos visuomenės kūrimąsi.

2. PROFESINIO RENGIMO KORPORACINĖS RAIDOS SPARTINIMO PROBLEMA

Šiuolaikinis socialinis pasaulis funkcionuoja ne tik rinkos, bet ir augančio susisaistymo sąlygomis. Tai reiškia, kad rinka vis labiau virsta globalia ir vis mažiau pasiduoda valstybiniam teisiniui reguliavimui. Todėl jau per vėlu mąstyti apie profesinį rengimą Lietuvos rinkos sąlygomis, nes globalizacija išsiveržia į universitetų gyvenimą. „Globalizacija išskaido lygiai kaip ir suvienija, teigia Z. Baumanas; ji skaido vienydamą, o pasaulio skaidymo priežastys yra tos pačios kaip ir skatinančios jo vienodėjimą. Kai verslas, finansai, prekyba ir informacijos srautai įgauna pasaulinį mastą, prasideda „lokalizacijos“ procesas, kuris apibrėžia erdvę. <...> šie du glaudžiai susiję procesai [globalizacija ir lokalizacija] lemia griežtą ištisų bendruomenių ir įvairių gyventojų sluoksnių sąlygų skirtingumą. Kas vieniems rodomi kaip globalizacija, kitiems reiškia lokalizaciją; globalizacija, vieniems skelbianti naują laisvę, daugeliui kitų stoja kaip nekviesta nuožmi lemtis.“¹¹ Kitaip tariant, tik dalis universitetų globalizacijos procese sugebės tiek modernizuotis, kad taps globalizacijos subjektais, o kiti turės tenkintis lokaliniais vaidmeniais arba apskritai išnyks.

Mes jau gyvename naujai besiformuojančioje socialinėje tikrovėje, vadinamojoje tinklo valstybėje, bet šio radikalaus pokyčio dar neįsisąmoniname. Neatsitiktinai M. Castelis gana pagrįstai prieina prie išvados, kad „norint suvokti tinklo valstybės praktiką ponacionalines konsteliacijas, <...>, kontekste, valstybės teoriją reikia perdaryti“¹². Valstybės teorijos revizija neišvengiamai inspiruoja permąstyti ir kitų su ja susijusių sričių plėtrą. „Instrumentinę nacionalinės valstybės galią iš esmės pakirto pagrindinių ekonominės veiklos formų globalizacija, medijų ir elektroninės komunikacijos globalizacija, nusikalstamumo globalizacija, socialinio protesto globalizacija ir tarptautinio terorizmo pavidalu besireiškianti maisto globalizacija.“¹³

D. Heldo nuomone, „šiandieninėje tarptautinėje santvarkoje tebegyvuoja suverenios valstybės sistema, o kartu plėtojasi daugialypės valdymo struktūros. Ši hibridinė sistema sukelia aštrias priešpriešas. Nėra visiškai aišku, ar ji kaip nors sprendžia fundamentalias modernaus politinio mąstymo problemas, be kita ko, susijusias su tvarkos ir tolerancijos, demokratijos ir atsiskaitomybės bei teisėto valdymo pagrindimu.“¹⁴ Niekas tiksliai nežino, su kokiais subjektais ir kokia apimtimi tauta dalijasi valdymu, nes globalių poveikių intensyvėjimo sąlygomis suaktualėjo tarpvalstybinės politikos erdvė, kurioje, ieškant bendrų problemų sprendimų, formuojasi

„bendro likimo bendruomenė“. Todėl „vyriausybės ar valstybės – demokratinės arba kitokios – sąvoka nebegali toliau paprastai būti sąvoka, tinkama tam tikrai uždarai politinei bendruomenei arba nacionalinei valstybei apibrėžti. Bendros politinės lemties bendruomenė – savo likimą sprendžiantis kolektyviškumas – negali būti toliau suvokiama kaip viena nacionalinė valstybė.“¹⁵ Taigi naujai besiklostančioje tinklo valstybėje nacionalinė bendruomenė jau nėra vienintelis atskaitos taškas, o su ja vis labiau konkuruoja besiformuojanti „bendro likimo bendruomenė“, kuri kol kas yra tik nacionalinių bendruomenių verslo ir politinio elito grupių darinys. Tačiau laipsniškai ryškėjantis šios bendruomenės raidos pagreitis verčia permąstyti naujas socialinės tikrovės raidos tendencijas ir imtis aktyvių bendro likimo universitetinių bendruomenių kūrimo veiksmų.

Besiklostančios naujos socialinės tikrovės pagrindinis bruožas yra judėjimo laisvė, arba mobilumas. Judėjimo laisvė profesinio rengimo požiūriu visų pirma reiškia, kad išvystyja lanksčios mokslinių tyrimų rezultatų publikavimo ir studijų formos, pavyzdžiui, moksliniai straipsniai skelbiami specializuotose mokslo interneto svetainėse ir populiarėja nuotolinės studijos. Akivaizdu ir tai, kad nuotolinių studijų apimties augimas rinkos sąlygomis reikalauja naujos studijų infrastruktūros – rengti vadovėlius, uždavinynus, ugdymo ir jo rezultatų kontrolės metodines priemones. Nuotolinės studijos provokuoja naujų didaktikos kryptių formavimąsi. Naujoviškų profesinio rengimo formų materializavimas ir valdymas verčia plėtoti ne tik studijų objekto, bet ir jo didaktikos mokslinius tyrimus. Todėl būtina naujai permąstyti su profesijos objektu susijusios tikrovės ir jos studijų kokybės tyrimo kryptis.

Iš akiračio pavojinga išleisti svarbiausią profesijos požymį – profesionalų bendruomenės buvimą. Būtent profesinės bendruomenės, o ne valstybinis reguliavimas, kuris nusilpsta globalizacijos sąlygomis, turėtų būti vėl susietos su naujų profesionalų rengimu ir prisiimti atsakomybę už savo narių profesinį elgesį. Šį procesą turime greitinti, nes globalizacijos išgalėjimo sąlygomis išryškėjo profesijos sampratos problemiškas, kai kiekvienam specifiniam užimtumui rinkos sąlygomis bandoma suteikti profesijos statusą. Profesija linkstama laikyti tokias užimtumo praktikas, kurios pajėgios konkuruoti darbo rinkoje. Šio požiūrio formavimuisi įtakos turi rinkos dereguliavimo ir demokratijos komercializavimo raida. Tai atskleidžia sociologinis požiūris išskiriant septynias profesijos sampratos raidos pakopas:¹⁶

1. Ankstyvasis – T. Parsonso – požiūris (1939): profesija – tai socialinis veikimas, kurį valdo ne tik laisvas individų interesų žaismas, bet ir norminiai lūkesčiai, kurie priklauso nuo profesijos užimamos pozicijos socialinėje tvarkoje. Kitaip tariant, profesinį elgesį lemia konkrečios socialinės vertybės ir normos, kurios atskiria profesijas nuo kitų užsiėmimų ir pabrėžia jų kaip specia-

¹¹ Bauman Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002. P. 8.

¹² Castells M. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tapatumo galia 2*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006. P. 341.

¹³ Ten pat. P. 291.

¹⁴ Ten pat. P. 338.

¹⁵ Held D., McGrew A., Goldblatt D., Perraton. J. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002. P. 482.

¹⁶ Cotterrell R. *Teisės sociologija*. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997. P. 229–232.

lios ekspertizės monopoliją (atsakomybę) ir savaiminį reguliavimąsi.

2. E. Hugheso požiūris (1958): profesija nėra išskirtinė užsiėmimo kategorija, nes visi užsiėmimai turi leidimą vykdyti tam tikrą veiklą siekiant pelno. Jei užsiėmimo nariai turi bendrijos jausmą, tai jie yra linkę siekti leidimo (mandato) apibrėžti savo užsiėmimo sąlygas (tvarką). Gauta mandato apimtis prilygsta profesinės kompetencijos apimčiai. Taigi mandato apimties apibrėžimas yra susitarimo tarp užsiėmimo narių, tarp jų bendrijos ir klientų dalykas.

3. Trečiasis požiūris (G. Millerson, 1964; T. Johnson, 1972): profesija – tai statusas, kurį pasiekia įvairūs užsiėmimai. Šis požiūris siekė apibrėžti būdingus profesionalizmo požymius, pavyzdžiui, profesinė asociacija, etikos kanonai, viešųjų tarnybų idealas, specialus mokymas ir kompetencijos patikrinimas, įgūdžiai, pagrįsti teorinėmis žiniomis, – pagal juos būtų galima pripažinti, kad užsiėmimas pasiekė profesinį statusą.

4. Ketvirtasis požiūris (W. Goode, 1969; E. Freidson, 1970): siekiama sukurti griežtai ribotą profesijos skiriamųjų požymių skaičių, t. y. tokius požymius, kurie galėtų būti susieti analitinėje schemeje. Pavyzdžiui, darbo ir sąlygų autonominė kontrolė išskiriama kaip profesiją apibrėžiantis požymis.

5. Penktasis požiūris (T. Johnsonas, 1972; M. S. Larsonas, 1977): profesinės organizacijos yra priemonė, kuria konkreti užsiėmimo grupė siekia kontroliuoti savo paslaugų tiekimą rinkoje savo pačios naudai. Yra galimi ir kiti rinkos kontrolės metodai – paslaugų vartotojų arba valstybės vykdoma kontrolė. Todėl profesijos laikomos superkančiomis rinkos išteklius ir nustatančiomis savo paslaugų teikimo monopoliją per organizaciją ir politinę įtaką. Pripažįstama, kad profesionalizacija kaip paslaugų tiekimo kontrolės priemonė yra istoriškai specifinis fenomenas, ypač būdingas anglų ir amerikiečių visuomenėms.

6. Šeštasis požiūris (H. S. Beckeris, 1970; R. Dingwall, 1976) pabrėžia sociologinės ir žmonių buitinės („folk“) profesijos sąvokų skirtumą. Nepaisant profesijos sąvokos vartojimo sociologinių sunkumų, šią sąvoką plačiai taiko ar įvairiais būdais suvokia užsiėmimo nariai, sąveikaudami su kolegomis ar išoriniais nariais. Šiame kontekste užsiėmimo grupė sukuria tam tikras savaimines sąvokas ir įtikina išorinius narius pripažinti šį savaime sukurtą įvaizdį. Todėl ji „užbaigia profesiją“ sąveikoje. „Folk“ profesijos sąvoka yra patogus atspirties taškas tiems tyrinėtojams, kurie pripažįsta interakcionistinius ar etnometodologinius požiūrius; „folk“ profesijos sąvoka nėra kas nors daugiau nei konkrečios užsiėmimo grupės saviracionalizacijos.

7. Septintasis požiūris (M. Cain, 1983) siūlo atsiskyti profesijos kategorijos ar bent laikyti ją nereikšminga. Tada studijų objektu tiesiogiai tampa konkrečių užsiėmimo grupių specifinė praktika.

Profesijos sampratų analizė atskleidžia profesinės bendruomenės vaidmens nuvertinimo dereguliuotos rinkos sąlygomis tendenciją. Tai ypač apgaulingas procesas, pasireiškęs kaip rinkos ideologijos reikšminimo padarinys: tikima, kad vien konkurencinė kova sureguliuo-

ja gaminių ir paslaugų kokybės lygį, kurio nepasiekiančios užimtumo praktikos patiria bankrotą. Tačiau globalizacijos sąlygomis konkurencinė kova skatina ne tik gaminių ir paslaugų kokybės niveliaciją, bet ir jų įvairovės pasiūlos augimą. Todėl, viena vertus, konkrečių profesijų bazinio turinio sampratos supanašės tiek, kad jų atstovai sugebėtų užtikrinti gaminių ir paslaugų kokybę minimaliomis laiko ir medžiagos – energijos sąnaudomis. Bet kita vertus, visiška konkrečių profesijų turinio sampratos niveliacija neišvys, nes gaminių ir paslaugų įvairovės sklaidos poreikiai lems tęstinį profesinio rengimo pokyčių procesą remiantis pripažintu profesijos baziniu turiniu. Todėl labai svarbu pabrėžti būtinybę apibrėžti konkrečios profesijos bazinį turinį (standartą), kuris gali sėkmingai konkuruoti rinkoje.

Labai svarbu įsisąmoninti, kad netolimoje ateityje būtų aktyvūs ir didelį intelektualinį potencialą valdantys globalios rinkos subjektai lems atitinkamą profesijų bazinį turinį. Globalizacijos apimtoje tikrovėje svarbiausias subjektas yra ne individas ar valstybė, bet korporacijos. Kitaip tariant, rinkos globalizacijos procese neišvengiamai silpnėja valstybinė kontrolė ir jos erdvėje vis labiau įsigali didelį intelektualinį potencialą valdančios korporacijos. Tai reiškia ir tai, kad konkrečių profesijų turinys turės denacionalizuotis ir internacionalizuotis. O tai yra labai rimtas iššūkis, kurį turime deramai permąstyti. Nors pastaruoju metu vis daugiau autorių, pavyzdžiui, J. Gray¹⁷, I. Valerstainas¹⁸, argumentuotai pranašauja globalios rinkos pabaigą, bet kol kas ji lemia ir profesinio rengimo taisykles. Net ir globalios rinkos griūtis atveju vargu ar pasikartos XX a. pirmosios pusės socialiniai kataklizmai, kilę dėl nacionalinių valstybių konfliktų. Visiškai tikėtina, kad išliks labai stambios rinkos, nes jomis suinteresuotos būtų transnacionalinės korporacijos. Todėl ateityje valstybių stiprumą lems ne jų valdymo institucijų, bet korporacijų ir jų junginių galia. „Šiandien vis labiau aiškėja, kad naujieji viduramžiai anaipol nėra fantazija, – visiškai pagrįstai teigia L. Donskis. Mes juose jau gyvename.“¹⁹ Taigi universitetams mąstant apie savo išlikimą globalios arba didelės rinkos sąlygomis, jie turi suvokti save visų pirma kaip galimų bendro likimo bendruomenės naujų korporacijų struktūrinį vienetą. Kol kas dar nėra aiškesnių galimų mokslo ir studijų korporacijų modelių, apmąstytos jų struktūrų formavimosi praktikos, tačiau universitetų suartėjimo procesas vis spartėja. Čia galime remtis ir Mykolo Romerio universiteto gražia tarptautinių ryšių institucionalizavimo praktika.

Šiuolaikiniai universitetai, siekdami sėkmingai integruotis į globalią rinką, turi plėtoti savo korporacinę prigimtį šiomis kryptimis:

1. Stiprinti universiteto kaip bendruomenės potencialą, kuris apima ne tik mokslinių tyrimų ir studijų paslaugų teikimo išteklių, bet ir bendruomenės narių so-

¹⁷ Gray J. *Apgaulinga viltis. Globalaus kapitalizmo iliuzija*. Vilnius: Vaga, 2006. P. 259–276.

¹⁸ Валлерстайн И. Конечного знакомого мира. Социология XXI века. Москва: Логос, 2004.

¹⁹ Donskis L. Naujieji viduramžiai <www.bernardinai.lt> [žiūrėta 2008 03 14].

cialinės raidos galimybių plėtrą. Bendruomenės narių socialinių poreikių tenkinimo pagrindinis motyvas yra sutelkti ilgalaikius didelio kūrybinio potencialo mokslinius kolektyvus, galinčius ne tik teikti kokybiškas – profesinio rengimo rinkos poreikius atitinkančias studijų paslaugas, bet ir sėkmingai konkuruoti globalioje mokslinių tyrimų ir projektų rinkoje.

2. Stiprinti profesines bendruomenes taip, kad jų nariai aktyviai ištrauktų ne tik į studijų paslaugų teikimą, bet ir į jaunųjų specialistų profesinės kompetencijos ugdymą. Universitetas turi įtraukti profesines bendruomenes į atitinkamos profesijos bazinio turinio standartizavimo ir viršbazinio profesinio rengimo kryptis ir turinio atnaujinimo darbus. Kitaip tariant, universitetas turi tapti rengiamų profesionalų bendruomenių bendrija ir nuolatos stiprinti šį korporacinį procesą.

3. Kurti ir stiprinti universiteto kaip bendruomenės korporacinius ryšius su globalioje rinkoje veikiančiais universitetais, kad jų korporacinis junginys sumažintų tarpusavio konkurenciją ir padidintų bendrą universitetinio korporacinio junginio konkurencingumą globalioje rinkoje. Visiškai tikėtina, kad globalioje rinkoje turi vykti ir universitetų transnacionalinių korporacijų kūrimasis, apimantis ne tik mokslinių tyrimų ir studijų kooperaciją, bet ir šių procesų valdymo struktūrų kūrimo lygmenis.

3. TEISININKŲ RENGIMO KORPORACINĖ PRIGIMTIS IR JOS PLĖTROS BŪTINYBĖ

Teisė yra socialinės – vertybinės ir instrumentinės prigimties.²⁰ Visiškai nepriimtina ir net pavojinga labiau pabrėžti kurį nors vieną teisės socialinės prigimties elementą. Todėl remiantis teisės socialinės prigimties ir profesijos sampratos raidos analize bei įvertinant globalios rinkos iššūkius išskiriamos trys teisinės profesijos idėjos (požymiai):

1. Teisinės profesijos kaip profesionalų bendrijos (siekiamybė – bendruomenės) idėja: tai teisei kaip užsiėmimui išpareigojusių žmonių, kuriuos sieja bendros vertybės ir interesai, susivienijimas.
2. Teisinės profesijos kaip profesionalaus užsiėmimo orientacijos į paslaugas, o ne į pelną, kuris dažnai laikomas skiriamuoju profesijos ir verslo požymiu, idėja.
3. Teisinės profesijos kaip specialios ekspertizės ir specializuotų žinių sistemos idėja. Ši idėja dažnai laikoma teisinio profesionalizmo pagrindu.

Šios trys idėjos yra labai seniai žinomi teisininkų profesijos stuburai, kurių stipri erozija vyko XX a. antrojoje pusėje neoliberalizmo arba komercializmo sureikšminimo poveikyje. Šios erozijos padariniai, pavyzdžiui, teisinis nihilizmas, silpstančios valstybės sąlygomis skatina teisininko profesijos, kaip tarnaujančios teisingumui įgyvendinti, sampratos visuomenėje nykimą.

Šis procesas yra apėmęs ne tik Lietuvos visuomenę, bet ir skirtingu laipsniu paženklino visas Vakarų visuomenes. Pavyzdžiui, teisininkams būdingesnis susisluoksniavimas nei profesinė vienybė. Idėja, kad teisininkai sudaro profesinę bendriją, yra realinė tik labai siaura prasme, – rašo Cotterrellis, nes kai kuriose teisėse sistemose pagrindinės teisinio darbo dalys (pvz., teisėjai ir advokatai) yra oficialiai pripažintos bei įtvirtintos ir gali sukelti vidinę profesinę konkurenciją, pavydą ir izoliaciją.²¹ Todėl istorinė funkcinė diferenciacija į teisininkus (*attorneys*), kurių uždavinys yra bendrasis atstovavimas klientams jų teisiniuose reikaluose, ir į advokatus (*advokates*), kurių uždavinys yra klientų vardu kalbėti teismuose, modifikuota forma išlieka ir egzistuojant griežtam profesiniam padalijimui tarp solisitorių ir basterių Anglijoje ir Velse; kiekviena šių profesijų šakų turi savo profesines asociacijas, kvalifikacijas, rengimo sistemą.

Teisinio darbo susisluoksniavimas būdingas Europoje. Pavyzdžiui, kontinentinės civilinės teisės teisėse sistemose „jaunas teisės absolventas susiduria su daugybės skirtingų profesinių karjerų pasirinkimu. Jis gali pradėti siekti teisėjo, prokuroro, vyriausybinių teisininko, advokato arba notaro karjeros. Jis turi apsispręsti anksti ir su juo gyventi. Nors teoriškai yra įmanoma pereiti iš vienos šių profesijų į kitą, tokie perėjimai palyginti reti“ (J. Merryman, 1985)²².

Apskritai JAV teisinė profesija susideda iš kelių skirtingų sluoksnių: didelių įmonių, mažesnių grupių praktikos ir atskirų praktikų, tarp kurių egzistuoja neryškus socialinis ir profesinis ryšys (R. Abel, 1989). Detalios studijos atskleidė, kad prestižinio korporacijos teisininko ir atskiro praktiko, veikiančio dideliame Amerikos urbanizuotame centre, darbo aplinkos, karjeros modelio ir pažiūrų skirtumai yra tokie dideli, kad tarp jų sunku išvelgti kokius nors reikšmingesnius vienos profesinės bendrijos bendros patirties ir interesų saitus (J. Heinz ir E. Laumann, 1982).

Taigi labai svarbu pripažinti, kad egzistuoja didžiulė net oficialiai suvienytos teisinės profesijos teisininkų darbo, pažiūrų ir aplinkos įvairovė. Be abejonės, tokios sąlygos sukuria labai fragmentišką profesijos įvaizdį. Skirtingų kategorijų teisininkams daro įtaką skirtingų kategorijų klientų grupės. Tai „sumažina susitapatinimą su profesija kaip grupe ir griežtai susiaurina tos savi-kontrolės veiksmingumą, kurią profesija turėtų vykdyti pagal teorinį profesinės autonomijos modelį. Tai ypač žeidžia profesijos moralinį pasišventimą pareigoms, peržengiančioms teisininko ir kliento santykius“²³.

Teisinės profesijos teorinis modelis pabrėžia, kad teisinis darbas grindžiamas paslaugų idealu: teisininkas yra išpareigojęs teisei sistemai (teisingumui), prisiima pareigas klientui, o ne siekia pelno, ir jo veiklą reguliuoja griežtas profesinės etikos kodeksas. Profesinė etika yra pamatinė teisinės profesijos viešojo ir vidinio įvaiz-

²¹ Cotterrell R. *Teisės sociologija*. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997. P. 232.

²² Cotterrell R. *Teisės sociologija*. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997. P. 233.

²³ Ten pat. P. 234.

²⁰ Šlapkauskas V. Teisės socialinės prigimties ir paskirties pilietinėje visuomenėje ryšys. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 8(86). P. 30–32.

džio išraiška. Įvairios studijos parodė, kad, pavyzdžiui, JAV skirtingi teisinės profesijos sluoksniai bendrųjų profesinės etikos normų laikosi labai skirtingai (J. Carlin, 1966; K. Reichstein, 1965). Atlikus teisininkų etikos Niujorke studiją nustatyta, kad teisininkai nelabai paisyti profesinės etikos normų; tik normos, užkertančios kelią apgaulėi, kyšininkavimui arba kišimuisi į teisingumo vykdymą bei smerkiančios naudojimąsi klientais perimamos plačiai (Carlin, 1966). Vėlesni tyrimai atskleidė tokius pat prieštarigus profesinės etikos modelius ir taip pat parodė tarp teisininkų plačiai paplitusį daugelio etinių normų ignoravimą (Abel, 1989)²⁴.

Teisininkus vienijanti „paslaugų idealo“ idėja, kaip ir profesinės etikos idėja, turi būti nagrinėjama atsižvelgiant į skirtingų teisininkų darbo sąlygas, pavyzdžiui, teisininkų, dirbančių teisinės praktikos įmonėse ir paprastose verslo įmonėse arba valstybinėse įstaigose. Kol teisininkų darbas yra pelningas teisinės praktikos įmonėse, jie disponuoja laisve pasirinkti tuos, kuriems parduos savo žinias, ir nustatyti pardavimo sąlygas. Iš vyriausybės arba įmonių atlyginimą gaunantys teisininkai tokių sąlygų neturi, bet tai nebūtinai užkerta kelią kurti palankias sąlygas pasinaudoti savo žiniomis. Paslaugų idealas reikalauja nuolat patvirtinti moralinės doros įvaizdį. Šį idealą turi nuolat ginti teisininkų profesinės institucijos griežtais veiksmais smerkdamos aiškiai apibrėžtą blogą elgesį, galintį skandalingai pakenkti profesiniam įvaizdžiui. Teisininkų šakinės asociacijos gali vykdyti veiksmingą kitų elgesio rūšių, nesuderinamų su paslaugų idealo vykdymu, kontrolę: pavyzdžiui, nustatčius, kad kliento byla parengta nerūpestingai, atitinkama teisininkų asociacija gali suvaržyti sąlygas, kuriomis iki tol sėkmingai vyko verslas. Tačiau apskritai Vakarų pasaulyje profesinės etikos oficialios vertybės neoliberalizmo sąlygomis „sunyko“ iki simbolių arba retorikos ir neveikia kaip reali kontrolė, nulemianti teisinio darbo pobūdį. Aktyvėjant korporaciniam judėjimui neišvengiamai turės atgimti apskritai profesinės etikos vertybės ir jų atliekamos kontrolės funkcijos.

Be įtampos tarp išipareigojimų teisei sistemai ir pelno siekimo, esama įtampos tarp viešojo intereso ir klientų interesų. Pavyzdžiui, D. Rueschemeyeris pabrėžia didesnę vokiečių teisininkų dėmesį teisei ir gero viešojo administravimo vertybėms, palyginti su JAV teisininkais, kuriems trūksta tvirtos orientacijos į bendrąsias profesines vertybes, neprieštaraujančias klientų grupių interesams ir vertybėms. Taigi verslo bendrijos, kaip teisininkų pažiūrų ir vertybių šaltinis, yra svarbesnis JAV nei Vokietijos teisininkams. Anglijos teisininkai pirmiausia tapatinami su nuosavybės santykiais, bet mažiau su verslo interesais nei JAV teisininkai²⁵. Vis dėlto verslo pasauliui reikia ne tik teisininkų, kurie atstovauja jo interesams teisme, bet ir strategų bei problemų sprendėjų. Jam reikia ekspertų, kurie gali gauti verslui maksimalią laisvę ir daugiausia naudą iš vyriausybės, kurie gali kūrybiškai naudotis grėsme kaip precizišku įrankiu

korporacijų interesų pažangai. Ši padėtis atspindi ir didėjančią teisinės ekspertizės svarbą sparčiai besivystančiam verslui.

XXI a. globalizacijos sąlygomis išsiviešpatauja korporacijos, kurios kaip tik ir daro didžiausią įtaką bendrai viešajai gerovei. Todėl teisininkams reikia nuolat spręsti dilemą: kieno pusėje – kliento ar visuomenės – būti yra pirminė teisininko pareiga? Tai reikalauja teisinės profesijos autonomija, kuri grindžiama svarbiausia idėja, kad teisinės profesijos specialiosios žinios ir ekspertizė yra unikalios ir visiškai atskirtos nuo kitų žinių formų. Šiuo pagrindu speciali profesijos praktika gali būti atskirta nuo kitų užsiėmimų praktikos. Tačiau teisinės profesijos autonomijos nepakaks, jei nesusiformuos labai stiprios teisininkų profesinės korporacijos, galinčios atlaikyti ne tik eilinių klientų, bet ir kitų verslo korporacijų spaudimą, priešingą viešajam gėriui. Todėl tiesiog būtina jau dabar stiprinti teisininkų profesinės korporacijos vaidmenį.

Taigi apibendrinat galima pagrįstai teigti, kad teisininkų profesinio rengimo bazinį turinį globalios rinkos sąlygomis turi sudaryti keturi susipynę teisinės kultūros sluoksniai: 1) teisės žinių sistema, apimanti ne tik teisinės doktrinos, bet ir jos interpretavimo technikos žinias; 2) teisinės doktrinos ir jos interpretavimo technikos taikymo mokėjimų ir įgūdžių bei jų ugdymo sistema; 3) teisinės doktrinos kūrybinio interpretavimo patyrimo ugdymo sistema; 4) teisinės profesijos vertybių, pavyzdžiui, profesinės etikos, bendruomeniškumo, tarnavimo viešajai gerovei ir jų ugdymo sistema.

IŠVADOS

1. Teisininkų rengimo socialinio aktualumo tyrimas atskleidė paradoksalią situaciją: viena vertus, visuomenėje plečiasi teisės reguliacinė (vadinamoji metareguliacinė) funkcija, kuri išsiskverbia į kitų neteisinės prigimties socialinių reguliatorių sritį, bet kita vertus, visuomenėje aktualizuojasi „instrumentinis protas“ (susijęs su demokratijos komercializmu), kuris siekia teisę paversti pelno siekimo instrumentu, kuris menkai siejasi su teisine vertybių apsauga ir pagarba teisininko profesijai. Istoriškai susiklostė, kad svarbiausias teisininkų uždavinys – tarnauti viešojo intereso apsaugai. Tačiau šį socialinį požiūrį keičia XX a. 8–9 dešimtmetyje įsitvirtinusi dereguluota rinka, kuri lemia ne tik teisės metareguliacinės funkcijos raidą, bet ir naujų reguliacinių principų formavimąsi bei demokratijos komercializavimą. Šių procesų sąveikos socialiniai padariniai: a) vartotojiškos visuomenės gausėjimas, b) viešosios erdvės siaurėjimas ir c) teisės instrumentinės prigimties absoliutinimo didėjimas, kuris susijęs ir su teisinio nihilizmo plitimu.

2. Teisės instrumentinės prigimties absoliutinimui galima pasipriešinti: a) rengiant teisininkus tyrėjus, kurie specializuotąsi pažinti socialinius procesus ir teiktų sociologinę pagalbą teisėkūros subjektams; b) aktyviant visuomenės teisinį švietimą, kad mažėtų visuomenės narių subjektinės teisinės kultūros atotrūkis nuo šalies objektinės teisinės kultūros (teisinio nihilizmo ma-

²⁴ Ten pat. P. 236.

²⁵ Cotterrell R. *Teisės sociologija*. Įvadas. Kaunas: Dangerta, 1997. P. 240–244.

žinimas); c) rengiant teisinio švietimo edukologus ir teisės konsultantus, galinčius padėti visuomenės nariams tinkamai suformuluoti savo interesus ir jiems atstovauti neteisminėse institucijose; d) plėtojant teisės vertybinę prigimtį ir stiprinant teises galias tų socialinių jėgų, kurios gali žmogaus teisių ir žmogaus pareigų pusiausvyros įgyvendinimo požiūriu stabilizuoti visuomenių socialinės raidos įtampų augimą. Viena tokių socialinių jėgų yra ir teisininkų korporacijos, kurios turi įsisąmoninti savo profesijos vertybinę atsakomybę: dalyvaudami teisėkūroje ir teisės įgyvendinimo procese, teisininkai turi skatinti socialiai integruotos visuomenės kūrimąsi.

3. Profesinio rengimo globalizacijos sąlygomis iššūkių analizė atskleidė, kad ryškėja profesinės bendruomenės vaidmens nuvertinimo tendencija. Tai ypač apgaulingas procesas, kurį skatina rinkos ideologijos su-reikšminimas. Globalioje tikrovėje svarbiausias subjektas yra ne individas ar valstybė, bet korporacijos. Kitaip tariant, rinkos globalizacijos procese neišvengiamai silpnėja valstybinė kontrolė ir jos erdvėje vis labiau išsigali didelį intelektualinį potencialą valdančios korporacijos. Konkrečių profesijų turinys neišvengiamai turės denacionalizuotis ir internacionalizuotis. Todėl labai svarbu atkurti profesinės bendruomenės vaidmenį, kuriuo turi rūpintis universitetai kaip intelektualinį potencialą turinčios bendruomenės, galinčios išlikti globalioje profesinio rengimo rinkoje.

4. Teisė yra socialinės – vertybinės ir instrumentinės prigimties. Globalizacijos sąlygomis blėsta teisės vertybinis sandas, jį pakeičiant neoliberalizmo ideologija. Šiame teisės instrumentinės prigimties absoliutinimo raidos etape ypač svarbu stiprinti teisininkų rengimo korporacinę prigimtį atkuriant trijų teisinės profesijos idėjų: 1) teisinės profesijos kaip profesionalų bendrijos (siekiamybė – bendruomenės) idėjos; 2) teisinės profesijos kaip profesionalaus užsiėmimo orientacijos į paslaugas, o ne į pelną idėjos; 3) teisinės profesijos kaip specialios ekspertizės ir specializuotų žinių sistemos idėjos reikšmę. Tyrimas atskleidė, kad Vakarų civilizacijoje šios idėjos, anksčiau išreiškusios teisininkų profesijos esmę, yra labai stipriai devaluotos. Todėl rengdami teisininkus turime pabrėžti šios profesijos korporacinę prigimtį ir praktiškai ją plėtoti kaip vieną teisinio nihilizmo vartotojiškoje visuomenėje sklaidos priešnuodį.

LITERATŪRA

1. *Antikos žodynas*. Vilnius: Alma littera, 1998.
2. Bauman, Z. *Globalizacija: pasekmės žmogui*. Vilnius: Strofa, 2002.
3. Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimais*. Vilnius: Pradai, 1999.
4. Castells, M. *Informacijos amžius: ekonomika, visuomenė ir kultūra. Tapatumo galia 2*. Vilnius: Poligrafija ir informatika, 2006.
5. Cotterrell, R. *Teisės sociologija*. Įvadas. Kaunas: Dangirta, 1997.
6. Donskis, L. Naujieji viduramžiai <www.bernardinai.lt> [žiūrėta 2008 03 14].

7. Gray, J. *Apgaulinga viltis. Globalaus kapitalizmo iliuzija*. Vilnius: Vaga, 2006.
8. Held, D.; McGrew, A.; Goldblatt, D.; Perraton, J. *Globaliniai pokyčiai: politika, ekonomika ir kultūra*. Vilnius: Margi raštai, 2002.
9. Kavolis, V. Samprotavimai apie kultūrų rišlumą. *Kultūros barai*. 1998. Nr. 8-9.
10. Kurnitzky, H. *Necivilizuota civilizacija*. Vilnius: Dialogo kultūros institutas, 2004.
11. Parsons, W. *Viešoji politika*. Vilnius: Eugrimas, 2001.
12. Šlapkauskas, V. Instrumentinio požiūrio į teisę absoliutinimas ir jo kritika. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 4(82).
13. Šlapkauskas, V. Teisės socialinės prigimties ir paskirties pilietinėje visuomenėje ryšys. *Jurisprudencija*. 2006. Nr. 8(86).
14. Taylor, Ch. *Autentiškumo etika*. Vilnius: Aidai, 1996.
15. Валлерстайн, И. *Конец знакового мира. Социология XXI века*. Москва: Логос, 2004.
16. Захария, Ф. *Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами*. Москва: Ладомир, 2004.

GLOBAL MARKET CHALLENGES TO LAWYER TRAINING

Vytautas Šlapkauskas *
Mykolas Romeris University

S u m m a r y

The article addresses the issues regarding the training of lawyers under the circumstances of globalization. Three main issues are discussed in detail: 1) the social relevance of lawyer training; 2) the need to intensify the corporate development of professional training; 3) the corporate nature of lawyer training and the need for its development. The current social urgency of lawyer training is based on several interrelated factors: the metaregulatory functions of the law and the interaction between market regulation and the commercialization of democracy. This interaction gives birth to new regulatory principles – fruitful cooperation, mutual integration and constant fluctuation, all of which both interact with the old regulatory principles of the Western civilization and transform their social significance.

The formative process of new regulatory principles modifies the social role of the law: contemporary societies have to become aware of the law as a social institution rather than as an instrument of social management which the governmental institutions tend to make absolute. Within the context of democracy and rapid social changes, the vitality of the law should be based on the relationship between communal organizations and the law rather than the link between the state and the law. The attempts to overcome the conflict between laws and the collective rules of social behavior that have informal legal power bring out the necessity:

1. to train lawyers-researchers who would specialize in the knowledge and understanding of social processes and would assist a legislator.
2. to enhance the legal education of the society so that the gulf between society's subject-related legal cul-

* Mykolas Romeris University, Faculty of Law, Department of Legal Philosophy, professor.

ture and the country's object-related legal culture is diminished.

3. to train specialists of legal education and legal consultants capable of helping society to adequately formulate and represent their interests in non-judicial institutions.

The interaction of the deregulated market and commercially-affected democracy has given rise to the society's instrumental consciousness which forces the law to seek profit rather than justice. Therefore lawyer training faces the challenge of serving the collective cause. Lawyers must not forget their responsibility to the society: they have to use justice to encourage the social integration of the people.

The analysis of the notion of *profession* shows a tendency to underestimate the significance of the professional community under the circumstances of the deregulated market. This tendency has to be opposed by the universities' attempts to expand their corporate nature. Trying to find their place within the global economy the contemporary universities have to enhance their corporate nature in these respects:

1. by strengthening the potential of the university as a community; the potential that encompasses not only the improvement of scientific research and educational services, but also the expansion of the possibilities for the social advancement of the community.
2. by consolidating professional communities in such a way that their members would actively participate not only in providing educational services, but also in the nurturing of the young professionals' competence. In other words, university has to turn into an association of professional communities that keeps on enhancing this corporate process.
3. by creating and consolidating the corporate links between the university community and other universi-

ties within the global market, so that their corporate association reduce their competitiveness with regard to one another and enhance their competitiveness as a corporation on the global scale. Arguably, the global market stimulates the creation of transnational university corporations embracing not only the cooperation on the level of scientific research and studies, but also on the level of the establishment of the structures for the management of these processes.

The law is of social-evaluative as well as instrumental nature. It is unacceptable and even dangerous to emphasize any single aspect of the social nature of law. Thus by analyzing the development of social nature of the law and the notion of *profession* as well as by evaluating the challenges of the global market, we have to extend three major ideas of the legal profession:

1. the idea of the legal profession as a community of professionals, which implies the association of people who are committed to the law as a vocation and who are united by common values and interests.
2. the idea of orienting the legal profession towards services rather than profit, which is often seen as a dividing line between profession and business.
3. the idea of the legal profession as a special system of expertise and professional knowledge, which is often seen as a basis of legal professionalism.

Lawyer training and the enhancement of their corporate activities is one of the factors that may help society to adequately neutralize the ambivalent impact of globalization.

Keywords: law, globalization, global market, lawyer training, corporate.